

SAŽININGUMO IMPERATYVAS IKISUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE: TURINYS IR TAIKymo PROBLEMATIKA

Agnė Jakaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370) 5 2 36 61 70
El. paštas: Agne.Jakaite@tf.stud.vu.lt

Straipsnyje analizuojama šiuo laikotarpiu aktuali sąžiningumo imperatyvo, kaip neteisėtų veiksmų nustatymo ikisutartiniuose santykiuose, taikymo problematika Lietuvos civilinės teisės ir lyginamų skirtingų jurisdikcijų kontekste. Įvertinusi šiandienės Lietuvos praktikos realijas, straipsnio autorė atskleidžia ikisutartinio sąžiningumo turinį, daug dėmesio skirdama dviejų elementų – draudimo vesti derybas neturint tikslo sudaryti sutartį ir reikalavimo nenutraukti toli pažengusių derybų be pakankamos priežasties – analizei. Kadangi Lietuvos doktrinoje šie klausimai plačiau nenagrinėti, temos analizei ir formuojamoms išvadoms pagrįsti remiamasi užsienio autorių darbais bei kitų valstybių suformuota ilgalaikė teismų praktika.

The author examines the imperative of good faith as the concept determining the illegal actions during the pre-contractual phase in the content of Lithuanian civil law and different continental and common law legal systems. In the view of nowadays Lithuanian realities the article defines the content of pre-contractual good faith and focuses on the analysis of two elements – the prohibition to negotiate without no real intention to conclude a contract and the requirement not to breach off the negotiations without the reasonable cause when one of the parties has a good reason to believe that the contract will be concluded. Since these issues have not been dealt before in Lithuanian doctrine, the research refers to the foreign legal articles and case law.

Įvadas

Ilgą laiką derybos tradiciškai buvo vertinamos kaip šalių prisiimtos rizikos laikotarpis ir teisė į šią sritį nesikišo. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [1], galiojęs iki 2001 m. liepos 1 d., šalių pareigų ikisutartiniuose santykiuose nereglementavo. Tačiau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir pasikeitus ekonominėms bei ideologinėms sąlygoms, ikisutartiniai santykiai tapo neatsiejamą šiuolaikinės Lietuvos ekonomikos dalimi: vis didėjo sudėtingų ir didelės

apimties bei vertės sudaromų sandorių skaičius, o klasikinę sutarties sudarymo schemą „oferta ir akceptas“ papildydavo ilgesnė ar trumpesnė derybų stadija. Pažymėta, kad absoliuti ikisutartinių santykių laisvė nebegalima.

Įstatymų leidėjas, reaguodamas į praktikos realijas, naujajame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK) [2] reglamentavo ikisutartinius santykius, nustatydamas tam tikras derybose dalyvaujančių šalių veikimo laisvės ribas. Viena iš jų – reikalavimas elgtis sąžining-

gai (CK 6.163 str. 1 d.). Tačiau tik įtvirtinti sąžiningumo pareigą teisės aktuose nepakanka. Svarbu sukurti nuoseklų šios naujos normos taikymo mechanizmą, kad, viena vertus, sąžiningumo pareigos ikisutartinuose santykiuose reglamentavimas užtikrintų veiksmingą civilinių teisinių santykių dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugą, kita vertus, kad planinę ekonomiką Lietuvoje pakeitus rinkos ekonomikai, ūkio subjektų veikimo laisvė nebūtų pernelyg suvaržyta.

Pažymėtina, kad minimali su ikisutartiniais santykiais susijusi CK 6.163–6.165 straipsnių redakcija suponavo situaciją, kurioje itin reikšmingą vaidmenį atskleidžiant derybų metu teisėto elgesio turinį ir ribas, atlieka teisės normas taikančių institucijų praktika. Deja, Lietuvoje sąžiningumo imperatyvo taikymo ikisutartinuose santykiuose teismų praktika yra neilga ir tik formuojasi, o derybų šalys dažnai pasigenda svarbių sąvokų išaiškinimo. Ikisutartinių veiksmų teisėtumo atskleidimo problematiką sustiprina ir tai, kad sąžiningumo reikalavimo derybų stadijoje taikymo apimtis ir turinys yra skirtingai vertinami įvairiose jurisdikcijose. Dėl nurodytų priežasčių ikisutartinio sąžiningumo imperatyvo taikymo ir jo turinio mokslinė analizė tampa svarbiu įrankiu sprendžiant susidariusią problemą.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas sąžiningumo, kaip neteisėtų veiksmų nustatymo ikisutartinuose santykiuose, imperatyvas Lietuvos civilinės teisės kontekste. Pasielkusi analitinį tiriamąjį analizės metodą, įvertinusi šiandienės praktikos realijas, straipsnio autorė atskleidžia ikisutartinio sąžiningumo turinį, daug dėmesio skirdama dviejų elementų – draudimo vesti derybas neturint tikslo sudaryti sutartį ir reikalavimo nenutraukti toli pažengusių

derybų be pakankamos priežasties – tyrimui. Kadangi Lietuvos teisės doktrinoje šie klausimai plačiau nenagrinėti, temos analizė ir formuluojamos išvados, taikant lyginamąjį metodą, grindžiamos Olandijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos bei JAV mokslininkų darbais ir suformuota ilgalaike teismų praktika. Šių jurisdikcijų pasirinkimą lėmė tai, kad minėtų kontinentinės teisės sistemos valstybių teisė turėjo didelę įtaką rengiant CK, o Didžiosios Britanijos ir JAV praktika ypač reikšminga nagrinėjant rizikos teoriją ir ekonomikos teisės mokyklos atstovų poziciją. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos įstatymų leidėjas, įtvirtindamas sąžiningumo pareigą ikisutartinuose santykiuose, absorbavo ne tik daugelio civilizuotų pasaulio valstybių teisės tradicijas, bet ir pripažintus tarptautinės privatinės teisės principus, straipsnyje CK normos sistemaiškai nagrinėjamos su Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto parengtais tarptautinių komercinių sutarčių principais (toliau – UNIDROIT principai) [5]. Pažymėtina, kad ikisutartinio sąžiningumo imperatyvas nagrinėjamas tik komercinių sutarčių kontekste. Tokių publikacijos ribų pasirinkimą lėmė ginčų dėl ikisutartinės atsakomybės taikymo tarp verslo subjektų daugėjimo tendencija ne tik užsienio jurisdikcijose [16, p. 478], bet ir Lietuvoje, taip pat faktas, kad sutartys, kai viena šalis yra vartotojas, dažnai yra sudaromos prisijungiant, kai derybos dėl sutarties sąlygų nevyksta.

1. Sąžiningumo reikalavimas kaip neteisėtų ikisutartinių veiksmų nustatymo kategorija

Sutarties laisvės principas – vienas iš pagrindinių civilinės teisės principų, be ku-

rio nebūtų įmanoma privačia nuosavybe grindžiama rinkos ekonomika. Vienas iš šio principo elementų yra šalių teisė laisvai nuspręsti, su kuo pradėti derybas dėl sandorio sudarymo, teisė laisvai derėtis ir nutraukti derybas. Analogiškai šis sutarties laisvės elementas buvo suprantamas ir jo formavimosi laikotarpiu XVIII–XIX a. [23, p. 35]. Tokį aiškinimą iš esmės lėmė to meto ekonominės ir ideologinės sąlygos: kapitalizmo kūrimasis reikalavo išlaisvinti žmogų iš bet kokių varžymų, panaikinti verslo ribojimus, buvo propaguojamos individualizmo idėjos. Tačiau XIX–XX a. pr. pripažinta, kad absoliuti ikisutartinių teisiinių santykių dalyvių laisvė negalima, todėl buvo nustatytos tam tikros sutarties laisvės ribos, o viena iš jų – reikalavimas elgtis sąžiningai. Vis dėlto šiandien pareigos elgtis sąžiningai taikymo turinys ir ribos skiriasi įvairiose jurisdikcijose.

Kontinentinės teisės sistemos valstybėse sąžiningumas yra bendrasis reikalavimas, taikomas tiek sutartiniais, tiek ikisutartiniais santykiams. CK 6.163 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad šalys privalo elgtis sąžiningai ir ikisutartinuose santykiuose. Taip pat Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) ne kartą yra pabrėžęs, kad ikisutartinuose santykiuose pagrindinė abipusė šalių pareiga yra imperatyvi pareiga elgtis sąžiningai [31; 32; 33; 39]. Tačiau pažymėtina, kad Lietuva yra tik viena iš nedaugelio kontinentinės teisės valstybių, kuriose reikalavimas elgtis sąžiningai dar iki sutarties sudarymo yra pripažįstamas ne tik teismų, bet ir įtvirtintas pozityviojoje teisėje. UNIDROIT principų 2.1.15 straipsnyje taip pat reikalaujama, kad šalys nesieltų nesąžiningai ikisutartinuose santykiuose. Tačiau lyginamose kontinentinės teisės sistemos šalyse – Olandijoje ir Prancūzijoje – ši pareiga

pripažįstama tik teismų precedentų pagrindu [20, p. 51; 3; 4]. Kita vertus, net ir tuo atveju, kai reikalavimas elgtis sąžiningai tiesiogiai įtvirtintas teisės aktuose, jo turinys nustatomas ir atskleidžiamas teismų praktikos, vertinant konkrečios situacijos faktines aplinkybes. Todėl užsienio teisės doktrinoje sąžiningumą įtvirtinančios normos dažnai dar vadinamos atviromis (angl. *open norms*), nes tikslios sąžiningumo definicijos pateikti objektyviai neįmanoma ir jo turinys geriausiai gali būti atskleistas tik tame kontekste, kuriame jis veikia [26].

Svarbu paminėti, kad didelę įtaką reikalavimui elgtis sąžiningai iki sutarties sudarymo išplėtoti kontinentinės teisės šalyse turėjo 1861 m. Vokietijoje R. Ihering suformuluota *culpa in contrahendo* doktrina, kurios esmę atskleidžia teiginys, kad šalių pareiga elgtis sąžiningai egzistuoja nuo pat ikisutartinių santykių pradžios ir visoks kaltas šalies veiksmas laikomas pagrindu taikyti atsakomybę [10, p. 32–33]. Buvo nurodoma, jog būtų neteisinga, kad nesąžininga derybų šalis išvengtų atsakomybės, nes ikisutartiniai santykiai yra viena iš civilinių teisinių santykių rūšių, kurie taip pat yra teisiškai reikšmingi ir jų dalyviams sukelia tam tikrų teisinių padarinių. Taigi nuspręsta taikyti sąžiningo elgesio reikalavimą, naudojamą kaip elgesio norma *per se*, ipareigojančia šalį veikti rūpestingai ir tinkamai [19, p. 442].

Vis dėlto teisės doktrinoje buvo abejojama sąžiningumo reikalavimo taikymu dar iki sutarties sudarymo. Sąžiningumo principo vieta šiuolaikinėje civilinėje teisėje buvo kritikuojama dėl jam suteiktos „dieviškosios“ reikšmės, t. y. dėl to, jog, remiantis šia bendra koncepcija, yra siekiama išspręsti bet kurią teisinę problemą. Todėl siūloma, kad ikisutartinuose santykiuose būtų remiamasi bendrąja civili-

nę atsakomybę numatančia norma, pagal kurią atsakomybė asmeniui kyla pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis rūpestingai [19, p. 428]. Tačiau UNIDROIT principų kūrėjai pabrėžė, kad sąžiningumo imperatyvo įtvirtinimas iki sutarties sudarymo buvo pasirinktas siekiant suderinti kontroversiškas įvairių valstybių pozicijas ir išanalizavus, jog konkrečių ikisutartinių šalių pareigų baigtinio sąrašo nustatyti objektyviai neįmanoma dėl pačiai derybų stadijai būdingų ypatumų, bet kartu pripažinus, jog visiškai derybų šalių laisvė yra negalima. Sąžiningumas yra vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį, ir būtent šie jo vertinimo elementai suteikia apibrėžtumo civilinių teisinių santykių dalyviams [8, p. 300–302]. Lietuvos teismų praktika taip pat pabrėžia šiuos sąžiningumo imperatyvo elementus, reikalaujančius šalių rūpestingumo, kooperavimosi ir atsisąžinimo į teisėtus ir pagrįstus kontrahento interesus [30]. Todėl sąžiningumo pareigos nustatymas ikisutartinių santykių stadijoje suteikia civilinių santykių dalyviams stabilumo efektą, reikalingą optimaliai vesti derybas [7, p. 69]. Taigi galima teigti, kad ikisutartinių veiksmų teisėtumą apibrėžiant sąžiningumo imperatyvu yra sukuriama pasitikėjimo santykiai tarp šalių, bet kartu nėra visiškai panaikinamas deryboms būdingas nestabilumas, be kurio derybos tiesiog negalėtų būti laikomos derybomis.

Tokiai vyraujančiai kontinentinės teisės pozicijai prieštarauja bendrosios teisės sistemos valstybės, kuriose reikalavimas elgtis sąžiningai tradiciškai taikomas tik kai vykdoma sutartis, todėl tiek teismų praktika, tiek teisės doktrina šiose šalyse pareigos elgtis sąžiningai ikisutartiniuose santykiuose nepripažįsta.

Tai pagrindžia garsus Didžiosios Britanijos precedentas *Walford and Others v. Miles and Another* [47], kuriame Lordų Rūmai ne tik patvirtino, kad sutartis dėl derybų eigos ir sutarties sudarymo ateityje nepripažįstama Didžiosios Britanijos teisėje, bet ir konstatavo, jog ikisutartiniuose santykiuose netaikoma bendro pobūdžio pareiga elgtis sąžiningai. Sprendime nurodoma, kad „<...> pareiga elgtis sąžiningai derybose dėl sutarties sudarymo yra lygiai tokia pat netinkama praktikoje, kaip ir nesuderinama su derybų šalių pozicija. Šalys turi teisę bet kada nutraukti vykstančias derybas ir nesvarbu dėl kokios priežasties tai padarytų. Dėl to nėra pareigos tęsti derybų tol, kol atsirastų objektyvios priežastys iš jų pasitraukti“ [9, p. 538]. Šis sprendimas rodo bendrosios teisės valstybėse stiprią rizikos teorijos įtaką, kurios pagrindą sudaro teiginys, jog šalys derasi kiekvienos jų sąskaita ir rizika, todėl turi teisę laisvai derėtis ir netrukdomai nutraukti derybas dėl sutarties [7, p. 59]. Tai iliustruoja ir Didžiosios Britanijos teismo sprendimo byloje *William Lacey (Hounslow) Ltd v. Davis* ištrauka: „derybas šalys turi vertinti kaip lažybas, kurių kainos dalį sudaro jų verslo pridėtinės išlaidos, kurias šalys tikisi atgauti iš ateityje sudaryto sandorio pelno.“ [18]

Vis dėlto, nors minėta teismų praktika patvirtina bendrosios teisės sistemos šalių tradicinę poziciją netaikyti sąžiningumo pareigos ikisutartinių santykių stadijoje, tačiau galima pažymėti, jog XX a. pab. šiose valstybėse apie sąžiningumą iki sutarties sudarymo pradėta kalbėti atsargiau ir nebe taip kategoriškai.

Visų pirma, bendrosios teisės valstybių teismai priimtus sprendimus dėl tarp šalių susiklosčiusių ikisutartinių santykių pradėjo argumentuoti remdamiesi sąžiningo elgesio kriterijumi. Pavyzdžiui, byloje

Carter v. Boehm lordas *Mansfield* nurodė, kad „derybų metu šalis turi atskleisti kitai šaliai neįprastus faktus, kurie jai buvo žinomi, bet nežinomi kitai šaliai. Sąžiningumas draudžia šaliai slėpti faktus, kuriuos tik ji asmeniškai žino“ [6, p. 168]. Kitoje byloje *Interfoto Picture Library Ltd v. Stiletto Visual Programmes Ltd* teigiama, kad „Didžiosios Britanijos teisė nepasmerkė savęs taikyti neapibrėžtą principą (t. y. sąžiningumą) ikisutartiniuose santykiuose, tačiau pasirinko kitą būdą išspręsti nesąžiningumo klausimą. Didžiosios Britanijos kompetentingų institucijų tendencija – analizuoti šalių susitarimo prigimtį, nustatyti, ką šalys viena kitai įsipareigojo, bei nuspręsti, ar būtų sąžininga įpareigoti šalis laikytis tam tikro elgesio reikalavimų iki sutarties sudarymo“ [16, p. 371].

Tai, kad bendrosios teisės valstybės priartėjo prie sąžiningumo principo taikymo ikisutartiniuose santykiuose, patvirtina ir vėlesnė teismų praktika. Lordų Rūmų 2002 m. nagrinėtoje byloje *Director General of Fair Trading v. First National Bank* nurodyta, kad „Didžiosios Britanijos teisėje sąžiningumo neįtvirtinimas nereiškia nesąžiningumo pripažinimo, o veikiau pabrėžia kontinentinės civilinės teisės sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos koncepcijos netaikymą“ [14, p. 107]. Kai kurių autorių nuomone, tai tik patvirtina, kad Lordų Rūmai sąžiningumą aiškina kaip objektyvią kategoriją, remdamiesi protingumu ir teisingumu [14, p. 110]. Pavyzdžiui, 1995 m. Didžiosios Britanijos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje *Philips International BV v. British Sky Broadcasting Ltd*, teismas, sprendamas ginčą dėl tarp šalių ilgai trukusių derybų kontroliniam akcijų paketui televizijos rinkoje įsigyti nutraukimo, analizavo tikruosius šalių ketinimus ir daugiausiai rėmėsi teisingu-

mo principu [16, p. 369]. Pažymėtina, kad viduramžiais teisingumas (lot. *aequitas*) absorbavo sąžiningumo principą. Todėl platus teisingumo principo taikymas teismų praktikoje ir šios koncepcijos išplėtojimas Didžiosios Britanijos teisėje rodo, kad bendrosios sistemos šalių teisei romėnų teisės tradicija turėjo didesnę įtaką, nei šių šalių atstovai tai bando paneigti [16, p. 369]. Dėl to galima teigti, kad teisingumo principą taikant ikisutartiniuose santykiuose kartu veikia ir sąžiningumas, nes teisingumo principo turinys aiškinamas per sąžiningumo reikalavimą.

Diskusijas apie sąžiningumo pripažinimą Didžiojoje Britanijoje lėmė ir *acquis communautaire* įgyvendinimas nacionaliniuose teisės aktuose, pavyzdžiui, įvairių Europos Sąjungos (toliau – ES) direktyvų dėl vartotojų teisių apsaugos įtvirtinimas pozityviojoje teisėje, nustatant pareigą atskleisti informaciją esant ikisutartiniais santykiams, apibrėžiant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. Žinoma, toks argumentavimas gali būti kritikuotinas, nes ES teisės normų įgyvendinimas Didžiosios Britanijos teisėje dar nereiškia visiško sąžiningumo principo ikisutartiniuose santykiuose pripažinimo ir tai turėtų būti vertinama kaip bet kurios kitos ES valstybės narės nuoseklus įsipareigojimų vykdymas.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad bendrosios teisės valstybių praktikoje vis dažniau pradedama suvokti, jog sąžiningumo pareigos taikymas ikisutartiniuose santykiuose gali būti pranašumas, o ne su praktika nesuderinamas reikalavimas, kaip kad teigiama minėtame *Walford and Others v. Miles and Another* precedente. Tai pagrindžia XX a. išvystyta sutarčių teisės ekonominė teorija, tvirtinanti, kad kiekvienas asmuo, derėdamasis dėl tam tikro sandorio, visų pirma siekia patenkinti

savo ekonominius poreikius ir sutartį vertina tik kaip ekonomiškai naudingą institutą [25, p. 52]. Todėl nors, viena vertus, sutarčių teisės ekonomikos teorija naudojama rizikos teorijai pagrįsti, tačiau, kita vertus, civilinių teisinių santykių dalyviai siekia, kad jų kontrahentai laikytųsi sąžiningumo reikalavimo, nes sudėtingi ekonominiai santykiai ir nuožmi konkurencija tarp verslo subjektų lemia vis ilgesnes derybas, kurioms dėl kitos šalies nesąžiningumo pasibaigus nesėkmingai, sąžininga šalis gali patirti didelių nuostolių ir nepagrįstai pralaimėti konkurencinę kovą.

Apibendrinant darytina išvada, kad nors bendrosios teisės atstovai tradiciškai neigia sąžiningumo pareigos taikymą derybų metu, tačiau analizuoti pavyzdžiai patvirtina, jog bendroji teisė netiesiogiai priartėjo prie reikalavimo elgtis sąžiningai taikymo ne tik sutarties vykdymo, bet ir ikisutartinių santykių stadijoje. O Lietuvoje ir lyginamose kontinentinės teisės jurisdikcijose įstatyminiu, arba *extra legem*, būdu civilinių santykių dalyviams yra taikytinas sąžiningumo reikalavimas, apibrėžiantis ikisutartinių veiksmų teisėtumo ribas ir kurio turinys atskleidžiamas teismų praktikos vertinant konkrečios situacijos faktines aplinkybes.

2. Ikisutartinio sąžiningumo turinio elementai

Viename iš pirmųjų su ikisutartine atsakomybe susijusių precedentų *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* LAT nurodė, jog „sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų. Pirmą, šaliai draudžiama vesti derybas, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties. Antra, nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja,

kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties“ [31]. Vėlesnė Lietuvos teismų praktika vadovavosi šiuo aiškinimu, tačiau detaliau sąžiningumo pareigos turinio ikisutartiniuose santykiuose neatskleidė. Atitinkamai kitose šios publikacijos dalyse analizuojami du ikisutartinio sąžiningumo pareigos elementai: reikalavimas derėtis tik turint tikslą sudaryti sutartį bei draudimas nutraukti toli pažengusias derybas be pakankamos priežasties.

2.1. Draudimas vesti derybas neturint tikslo sudaryti sutartį

CK 6.163 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad laikoma, jog derybos pradedamos ir deramasi nesąžiningai, kai derybų šalis neturi tikslo sudaryti sutartį. Taip pat Lietuvos teismų praktika numato, kad ikisutartinių santykių sąžiningumo reikalavimas draudžia vesti derybas, jeigu šalis apskritai neketina sudaryti sutarties [31]. Šis Lietuvos įstatymų leidejo ir teismų praktikos nurodomas reikalavimas rodo daugelio civilizuotų pasaulio valstybių teisės tradicijas ir absorbuoja tarptautinės privatinės teisės principus (UNIDROIT principų 2.1.15 str. 3 d.).

Minėtos CK normos numato, jog nesąžiningu elgesiu laikomas derybų pradėjimas ir derėjimasis neturint tikslo sudaryti sutartį. Taigi remiantis ikisutartinių santykių sąžiningumo principu reikalaujama ne tik pradėti, bet ir tęsti derybas tik turint rimtus ketinimus sudaryti sandorį, nes, atvirkščiai, tokių derybų pradėjimas ar tęsimas gali būti traktuojamas kaip partnerio apgaudinėjimas. Todėl jei šalis derybas pradeda turėdama tikslą sudaryti sutartį, tačiau vėliau dėl kokių nors priežasčių šalys nesusitaria ar vienos šalies pateikti pasiūlymai netenkina kitos derybų šalies ir

šalis nebeturi tikslo toliau derėtis dėl sutarties, sąžiningumas reikalauja nedelsiant informuoti kitą šalį apie tokį sprendimą [21, p. 192]. Antraip derybas tęsianti šalis bus laikoma pažeidžianti sąžiningą verslo praktiką ir privalės atlyginti kitai šaliai padarytus nuostolius. Tokios pozicijos laikosi ir Prancūzijos bei Olandijos teismai, sprenddami su ikisutartine atsakomybe susijusius ginčus [43; 46].

Užsienio doktrinoje nurodoma, kad nustatant, yra tikslas sudaryti sutartį ar jo nėra, ar kad jis tęsiant derybas po tam tikro laiko išnyko, turi būti vertinama tarp šalių susiklosčiusių santykių aplinkybių visuma: ofertos ir akcepto pateikimas, šalių pasirašyti ikisutartiniai dokumentai, žodiniai ir rašytiniai šalių pareiškimai, tarpusavio susirašinėjimas, ar realiai buvo galimybė šalims sudaryti sandorį ir pan. [28, p. 60] Pažymėtina, kad Lietuvos teisės doktrina yra suformavusi taisyklę: jei ofertoje nustatoma, kad ji yra neatšaukiama, tai kitai šaliai tai yra pakankamas pagrindas tikėti, jog kontrahentas turi rimtą ketinimą ir tikslą sudaryti sutartį. O jeigu oferentas nustato neprotingą terminą akceptui pateikti, tai vertinama kaip derybų vedimas neturint tikslo sudaryti sutartį.

Be minėtų doktrinos taisyklių, Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama, kad ikisutartinio dokumento pasirašymas yra rimto ketinimo sudaryti sutartį įrodymas [33; 34]. Taip pat gali būti pripažinta, jog šalis pradėjo ir tęsė derybas iš tikrųjų neturėdama tikslo sudaryti sutartį, jeigu nustatoma, kad vos tik nutraukus derybas, ta šalis, kurios iniciatyva derybos buvo nutrauktos, greitai sudaro analogišką sutartį su trečiąja šalimi, t. y. nustatomas lygiagrečių derybų vedimas su trečiuoju asmeniu, rodantis, kad derybų metu su pirmąja šalimi tikslo sudaryti sutartį nebuvo, išskyrus tuos atve-

jus, kai lygiagrečios derybos vedamos sąžiningai.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad derybos – tai ne filantropų institutas ir kiekviena šalis turi nekvestionuojamą teisę siekti kuo daugiau naudos iš būsimo sandorio sudarymo, todėl reikalavimas derėtis tik turint tikslą sudaryti sutartį neturėtų būti pagrįstas vien civilinių teisinių santykių dalyvių elgesio vertinimu sąžiningumo principo požiūriu, bet ir ekonomine derybų proceso analize.

Ilgai trunkančios derybos šalims dažnai brangiai kainuoja, jos konsultuojasi su įvairių sričių specialistais, rengia ikisutartinių dokumentų ir sutarčių projektus, atlieka įvairius parengiamuosius veiksmus, būtinus sandoriui sudaryti, tiria rinkos, kuriose jos veikia, sąlygas ir pan. Todėl, nors ikisutartinių santykių dalyviai žino, jog negali būti tikri, kad susitarimas tikrai bus pasiektas, jie investuoja, tikėdamiesi, kad ateityje sudaryta sutartis atpirks deryboms paskirtą laiką ir investicijas [15, p. 17]. Žinoma, vien vienos iš šalių atliekamos investicijos ikisutartinių santykių metu negali būti pagrindas taikyti kitai šaliai atsakomybę. Tačiau pažymėtina, kad ypač verslo subjektai, veikiantys ir konkuruojantys tam tikroje rinkoje, dėl ilgesnių ar trumpesnių derybų su nesąžininga šalimi, kuri net neketina sudaryti sutarties, gali nepagrįstai pralaimėti konkurencinę kovą ir atitinkamai dėl to patirti didelių nuostolių [15, p. 22].

Analizuojant šio pareigos elgtis sąžiningai ikisutartinčiuose santykiuose elemento vertinimą JAV ir Didžiojoje Britanijoje, svarbu priminti, kad tradiciškai šiose valstybėse sąžiningumo pareiga ikisutartinčiuose santykiuose netaikoma ir jose stipri rizikos teorija, teigianti, kad šalys turi teisę laisvai derėtis ir netrukdomai nutraukti de-

rybas dėl sutarties, nes deramasi kiekvienos jų sąskaita ir rizika. Tačiau, kaip jau buvo minėta, XX a. pab. bendrosios sistemos šalių teismai, sprenddami su derybomis susijusius ginčus, labai priartėjo prie reikalavimo elgtis sąžiningai taikymo ikisutartiniuose santykiuose. Todėl, nagrinėjant šių valstybių precedentus, galima pastebėti, kad, taikant apgaulės, kaip vieno iš laisvės nevaržomai elgtis derybų metu piktnaudžiavimo institutą, netiesiogiai priartėjama ir prie kontinentinės teisės sistemos pripažįstamo reikalavimo derėtis tik turint tikslą sudaryti sutartį. Tai patvirtina JAV teismo sprendimas byloje *Markov v. ABC Transfer & Storame Co.*, kurioje nustatyta, jog sandėlių savininkas lygia greta derėjosi su dviem suinteresuotais asmenimis: su nuomininku dėl sandėlių nuomos sutarties pratęsimo ir su pirkėju dėl sandėlių pardavimo. Likus kelioms savaitėms iki nuomos sutarties pabaigos, sandėliai buvo parduoti ir naujasis jų savininkas pareikalavo nuomininkų išsikelti. Teismas patenkino nuomininko ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, nurodydamas, kad sandėlių savininkas, derėdamasis dėl nuomos sutarties pratęsimo ir žadėdamas ją pratęsti, elgėsi apgaulingai, nes nuo pat derybų pradžios turėjo kitą tikslą – parduoti sandėlius. Teismas iš buvusio sandėlių savininko priteisė visas nuomininko dėl skubaus išsikėlimo iš sandėlių ir prekių perkėlimo į kitą sandėlį patirtas išlaidas, taip pat persikėlimo laikotarpiu nuomininko negautas pajamas [7, p. 19]. Šis JAV teismo precedentas taikomas ne tik tada, kai šalis pradeda derybas neturėdama rimto ketinimo sudaryti sutartį, bet ir tada, kai iš pradžių ji ketina sudaryti sutartį, bet vėliau šį ketinimą pakeičia, tačiau apie tai kitai šaliai laiku nepraneša ir derasi toliau [23, p. 139].

Apibendrinant galima teigti, kad pagal nagrinėtų kontinentinės teisės sistemos valstybių praktiką ir doktriną, vertinant, ar yra tikslas sudaryti sutartį, turi būti analizuojama tarp šalių susiklosčiusių santykių faktinių aplinkybių visuma. Taip pat darytina išvada, kad, nors JAV ir Didžioji Britanija tradiciškai nenustato reikalavimo derėtis tik turint tikslą sudaryti sutartį, tačiau teismų sprendimai patvirtina, kad, taikant apgaulės institutą, nesąžiningoms ikisutartinių santykių šalims praktiškai yra draudžiama piktnaudžiauti kitos šalies pasitikėjimu ir derėtis neturint rimtų ketinimų sudaryti sutartį.

2.2. Reikalavimas nenutraukti toli pažengusių derybų be pakankamos priežasties

Kaip jau buvo nurodyta, LAT yra suformavęs taisyklę, jog sąžiningumo pareiga ikisutartiniuose santykiuose draudžia be pakankamos priežasties nutraukti toli pažengusias derybas, kai viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta. Taigi, nustatant, ar šalies elgesys ikisutartiniuose santykiuose nepažeidžia analizuojamo imperatyvo, turi būti nagrinėjami du elementai: pirma, ar derybos dėl sutarties sudarymo buvo toli pažengusios, ir antra, ar derybas viena iš šalių nutraukė pagrįstai.

2.2.1. Toli pažengusios derybos: vertinimo kriterijai

Analizuojant toli pažengusių derybų nustatymo kriterijus, užsienio doktrinoje dažnai nurodoma, kad, norint nustatyti, ar derybos yra toli pažengusios, turėtų būti vertinamas laikotarpis, per kurį šalys vedė

tarpusavio derybas. Žymus JAV teisės profesorius *E. A. Farnsworth* teigia, kad derybų proceso trukmė yra teisiškai reikšmingas faktas, nes kontrahento tikėjimas dėl sutarties sudarymo sukuriamas ir sustiprinamas per tam tikrą laiką. Todėl kuo ilgiau trunka derybos, tuo priešinga šalis turi rimtesnį pagrindą tikėti kitos šalies ketinimais sudaryti sutartį, ir atitinkamai kuo ilgiau trunka derybos, tuo derybas nutraukusiai šaliai iš esmės yra sudėtingiau pateisinti pasitraukimą [12, p. 217]. Kita vertus, derybų trukmė ne visada parodo, ar šalių derybos buvo toli pažengusios. Derybos gali trukti savaite, mėnesį ar net kelerius metus – tai priklauso nuo sutarties dalyko, vertės, šalių ir daugelio kitų aplinkybių. Tam tikrais atvejais šalys esminius susitarimus dėl būsimos sandorio gali pasiekti ir per labai trumpą laiką, pavyzdžiui, kelias dienas ar net kelias valandas. Todėl tai, kad derybų procesas truko neilgai, ne visada gali reikšti, jog derybos nebuvo toli pažengusios. Taigi derybų trukmė nėra lemiamas kriterijus vertinant derybų pažangą.

Nustatyti, ar šalių derybos toli pažengusios, taip pat galima remiantis teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išskiriamų derybų stadijų analize [27, p. 14]. Jeigu nustatoma, kad derybos buvo tik pradiniam etape, kuriame šalys iš esmės tik susipažįsta ir apsiukeičia pasiūlymais, tai kiekviena šalis turi teisę nutraukti derybas ir jokios prievolės atlyginti viena kitai nuostolius neatsiranda. Tačiau jeigu pripažįstama, kad derybos jau peržengė į antrąjį etapą, kai šalys pasiekia principinį susitarimą, tai gali būti pagrindas pripažinti, jog derybos buvo toli pažengusios. Olandijos Aukščiausiasis Teismas byloje *Plas v. Valburg* nurodė, kad nuo antrosios derybų stadijos atsiranda šalių pareiga tęsti derybas, o norint jas sąžiningai nutraukti, priežastys turi

būti svarios [43]. Jeigu derybos yra jau trečiame – baigiamajame etape, kuriame šalys susitarė visais esminiais klausimais ir sutarties pasirašymas laikomas tik formalia procedūra, tai pasitraukti iš šių derybų šalis gali tik dėl svarbių pateisinamų priežasčių, nes kaip Olandijos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje konstatavo – baigiamajame derybų fazėje priešinga šalis jau gali pagrįstai manyti, kad derybos baigsis sutarties pasirašymu [43].

Lietuvos teismų praktika nurodo, kad analizuojant, ar šalių derybos buvo toli pažengusios, svarbiausia vertinti šalių sudarytus ikisutartinius dokumentus bei pasiektus susitarimus dėl esminių būsimos sandorio sąlygų [31]. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad būtent ikisutartinuose dokumentuose fiksuojami šalių pasiekti susitarimai, o jei susitariama dėl esminių būsimos sandorio sąlygų, tai dažniausiai galima daryti išvadą, kad derybos yra pažengusios į priekį. Be to, pasirašius, pavyzdžiui, preliminarąją sutartį, viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis bus sudaryta [34].

Kitas dažnai Lietuvos teismų praktikoje naudojamas toli pažengusių derybų nustatymo kriterijus – ikisutartinio pasitikėjimo sukėlimas derybų kontrahentui. LAT nurodo, jei šalis savo elgesiu derybų metu sukūrė kitai šaliai pagrįstą tikėjimą, kad sutartis bus sudaryta, tai derybos gali būti kvalifikuojamos kaip toli pažengusios [31]. Tačiau kaip turėtų būti vertinama ši jurisprudencijoje vartojama „ikisutartinio tikėjimo“ koncepcija?

Visų pirma pažymėtina, kad komercinio pobūdžio derybose dalyvaujančios šalies tikėjimas būsimos sandorio sudarymu neturėtų būti suprantamas taip pat ir vertinamas tokia pačia apimtimi, kaip šalis

siejantis tikėjimas sutartiniuose santykiuose. Tai lemia su derybomis neatsiejama ir šalių prisiimama būsimo sandorio sudarymo rizika bei šalių valios autonomijos ir sutarčių laisvės principo dominavimas ikisutartiniuose santykiuose. Ikisutartinis pasitikėjimas yra pagrįstas tik planuojamu tam tikros sutarties sudarymu ateityje ir kontrahentų paprastai nesieja aiškiai apibrėžti tarpusavio įsipareigojimai. Todėl užsienio mokslininkai ikisutartinį tikėjimą dažnai aiškina kaip „silpnėsnį“ už tą, kuris sieja sutartinių teisinių santykių dalyvius [10, p. 454].

Atkreiptinas dėmesys, kad derybos negali būti vertinamos kaip toli pažengusios vien remiantis faktu, kad viena iš šalių tikėjo sutarties sudarymu. Gali susiklostyti tokių faktinių situacijų, kai civilinių santykių subjektas klaidingai vertina realią situaciją ir nepagrįstai tiki sėkminga derybų pabaiga. Todėl Olandijos, Prancūzijos, taip pat Lietuvos teismų praktikoje nurodoma, kad ikisutartinis tikėjimas turi būti teisėtas ir pagrįstas [10, p. 455; 33]. Taigi tik teisėtas ir pagrįstas sąžiningos derybų šalies tikėjimas būsimo sandorio sudarymu gali būti ginamas teisinėmis priemonėmis.

Ikisutartinio pasitikėjimo teisėtumo ir pagrįstumo analizė sudėtinga, nes ši koncepcija įvairiose teisinėse sistemose vertinama skirtingai. Viena iš pagrindinių tokio nevienodo kvalifikavimo priežasčių yra ekonominės rizikos paskirstymas šalims derybų metu.

Dauguma bendrosios teisės sistemos valstybių, kuriose ekonomikos teisės mokykla turėjo didelę įtaką griežtam ikisutartinės atsakomybės vertinimui susiformuoti, nubrėžia aiškią ribą, teigiama, jog kiekviena derybų šalis turi prisiimti visą riziką tol, kol sutartis dar nėra sudaryta, o derybų veiksmai turėtų būti aiškinami

pragmatiškai [25, p. 1357]. Tačiau yra jurisdikcijų, kuriose siekiama nustatyti veiksmus, kurie būtų laikomi teisėtu pagrindu tikėti sandorio sudarymu. Tačiau net ir pastaruoju atveju yra didelis ikisutartinio tikėjimo pagrįstumo aiškinimo spektras, paprastai priklausantis nuo atitinkamose jurisdikcijose pripažįstamų ikisutartinės atsakomybės taikymo ribų. Pavyzdžiui, Prancūzijoje sutinkama, kad derybų laisvė gali būti ribojama tik griežčiausiais atvejais, kai viena šalis turėjo pagrindą tikėti, kad sutarties sudarymas jau ranka pasiekiamas ir trūksta tik formalaus sutarties pasirašymo [10, p. 456]. Olandijos teisės doktrina tvirtina, kad derybų šalies pasitikėjimas yra pagrįstas, jeigu tenkinamos dvi sąlygos: pirma, šalys susitarė dėl esminių būsimo sandorio sąlygų, ir antra, vienos iš derybų šalies tikėjimas sėkmingu sandorio pasirašymu turi būti numatomas kitai šaliai, pavyzdžiui, jai yra žinoma, kad kontrahentas atliko tokius veiksmus ir patyrė tokias derybų išlaidas, kurios pateisnamos tik pasirašius pagrindinę sutartį ir rengiantis ją vykdyti [10, p. 163].

Analizuojant Lietuvos praktiką pastebima, kad teismai neteisėtus ikisutartinius veiksmus kvalifikuoja remdamiesi derybų metu sukurto ikisutartinio pasitikėjimo koncepcija, atsižvelgdami ne tik į tai, kokią reikšmę atitinkamoms faktinėms aplinkybėms suteikia kiekviena derybų šalis, bet ir kokią reikšmę joms adekvacioje situacijoje suteiktų protingas, apdairus ir rūpestingas asmuo [36; 37]. Todėl vertinant ikisutartinį pasitikėjimą turi būti nustatomas objektyvus pagrindas jam atsirasti: svarbu nagrinėti partnerių pasiektus susitarimus dėl esminių sandorio sąlygų, derybų trukmę, jų intensyvumą, sandoriui sudaryti svarbios informacijos atskleidimo faktą, kontrahentų pareikštus įsipareigo-

jimus, raginimus atlikti tam tikrus parengiamuosius sandoriui sudaryti veiksmus ir kt. Taigi šalių tarpusavio santykių, atliktų veiksmų ir ikisutartinių santykių metu susiklosčiusių aplinkybių visuma gali lemti ikisutartinio pasitikėjimo pripažinimą teisiškai pagrįstu.

2.2.2. Pateisinamos priežastys nutraukti toli pažengusias derybas

Analizuojant antrąjį draudimo elementą svarbu pažymėti, kad apskritai šalys turi teisę laisvai derėtis ir neatsako už tai, kad susitarimas nebuvo pasiektas (CK 6.163 str. 2 d., UNIDROIT principų 2.1.15 str. 1 d.). Tai vienas iš esminių sutarties laisvės principo elementų, pagal kurį negalima versti šalies derėtis ar tęsti derybas prieš jos valią ar taikyti jai atsakomybę už tai, kad sutartis nebuvo sudaryta. Todėl ikisutartinių santykių metu šalys, priimdamos sprendimus, turi jaustis laisvos, tarp jų ir sprendimą nutraukti derybas. Vienintelis reikalavimas, kurio privalu laikytis, – elgtis sąžiningai [22, p. 207].

Atsižvelgiant į sąžiningumo imperatyvą ikisutartiniuose santykiuose reikalaujama, jog šalys dėtų visas pastangas, kad susitarimas būtų pasiektas [7, p. 26]. Tai reiškia, kad, deryboms pažengus į priekį, sąžininga šalis turi siūlyti savo sąlygas, atsižvelgdama ne tik į savo, bet ir į kitos šalies interesus, jas modifikuoti arba pateikti naujų siūlymų ir siekti, kad toli pažengusios derybos nebūtų vienašališkai nepagrįstai nutrauktos [7, p. 26].

Žinoma, teisiniu požiūriu toli pažengusių derybų nutraukimas pateisinamas, jeigu priežastys objektyvios. Aiškinant lingvistiškai, „objektyvus“ reiškia nepriklausantis nuo sąmonės, nešališkas, be išankstinio nusistatymo, atitinkantis ti-

krovę [11, p. 460]. Todėl pripažįstama, kad objektyviomis priežastimis nutraukti toli pažengusias derybas gali būti tokios aplinkybės: *force majeure*, nesąžiningas kitos šalies elgesys, iš esmės pasikeitusios aplinkybės, kai besąlygiškas derybų tęsimas reikštų sąžiningumo ir šalių interesų pusiausvyros pažeidimą, ar kitos aplinkybės, kurios, įvertinus tarp šalių susiklosčiusius ikisutartinius santykius, gali būti laikomos pateisinamomis.

Prancūzijos teisės doktrinoje pabrėžiama, kad tais atvejais, kai ikisutartinių santykių šalys yra verslo subjektai, profesionalai, objektyvios priežasties „kartelė“ neturi būti pernelyg aukštai pakelta ne tik dėl ekonominių priežasčių, skatinančių konkurenciją ir laisvos rinkos ekonomiką, bet ir dėl to, kad šalių dar nesieja sutartiniai santykiai ir verslininkai veikia savo paties rizika [29, p. 237]. Ikisutartinių santykių stadija savo prigimtimi yra rizikinga. Todėl atkreipiamas dėmesys į tai, kad jei civilinių teisinių santykių dalyviai būtų lengvai pripažįstami pažeidę sąžiningumo pareigą derybų metu, tai keltų didelę grėsmę ekonominei laisvei. Taigi verslo derybų nutraukimo priežasčių neobjektyvumas turi būti pakankamai akivaizdus [18, p. 22].

Lietuvos teismų praktikoje taip pat yra suformuluotos kelios taisyklės, kuriomis vadovaujantis galima nustatyti, ar toli pažengusias derybas šalis nutraukė pagrįstai, t. y. ar nepažeidė pareigos elgtis sąžiningai ikisutartinių santykių etape.

LAT byloje *L. B. v. VĮ Valstybės turto fondas* [32] konstatavo, kad atsakovas nepagrįstai nutraukė toli pažengusias derybas su ieškovu dėl akcijų įsigijimo: ieškovas jau buvo pripažintas akcijų paketo privatizavimo konkurso laimėtoju, šalys ilgai ir aktyviai derino sutarties projektą, o

derybas atsakovas nutraukė dėl to, kad per nustatytą dešimties dienų terminą ieškovas neatvyko parafuoti sutarties. LAT nurodė, kad „atsakovas, nustatydamas dešimties dienų terminą, elgėsi nepagrįstai ir nesąžiningai, šiuo atveju nurodytas terminas nebuvo protingas ir nesudarė sąlygų ieškovui tinkamai atvykti ir parafuoti sutarties projekto, juolab kad ieškovas manė, jog dėl sutarties projekto iki galo nėra susitarta“. Teismas pabrėžė, kad „atsakovas būdamas sąžiningas privalėjo visiškai įsitikinti, dėl kokių klausimų ieškovas dar nori derėtis. Tik tiksliai žinodama aiškiai išreikštą ieškovo ketinimą atsisakyti toliau derėtis, viešo konkurso komisija jį privalėjo įforminti derybų protokole, kuriame būtų nurodytos konkreti derybų pabaigos data ir priežastys“ [32]. Atsižvelgiant į tai galima sutikti su LAT pozicija, kad „dėl neteisėtų atsakovo veiksmų derybos dėl sutarties projekto nutrauktos ir ieškovas pašalintas iš šių derybų be pakankamos priežasties (nesuderinus mokėjimo tvarkos). Tokiu atsakovo elgesiu buvo sugriautas ieškovo pagrįstas pasitikėjimas ir įsitikinimas, jo teisėti lūkesčiai, kad sutartis bus sudaryta. Iš byloje nustatytų faktinių aplinkybių galima spręsti, kad atsakovo neteisėti veiksmai yra nepagrįsti ir nesąžiningi“ [32]. Taigi LAT pripažįsta, jog sąžiningumo pareiga ikisutartiniuose santykiuose reikalauja, kad šalys, atsižvelgdamos į protingumo ir teisingumo principus, dėtų visas įmanomas pastangas, kad deryboms toli pažengus susitarimas tarp šalių būtų pasiektas, o derybų metu vienos šalies nustatytų neprotingų terminų pažeidimas negali būti laikomas teisiškai pakankama priežastimi šį terminą nustačiusiai šaliai pasitraukti iš derybų.

Lietuvos teismų praktika yra suformulavusi ir kitas taisykles, kada gali būti pripažįstama, kad toli pažengusios derybos buvo

nutrauktos nepagrįstai. Pavyzdžiui, šiame straipsnyje jau minėtame LAT precedente *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* [31] nurodyta, jog nebus pripažįstama, kad toli pažengusios derybos buvo nutrauktos sąžiningai, jeigu iš derybų proceso šalis pasitraukė dėl iš trečiosios šalies gauto pelningesnio pasiūlymo. Taip pat Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad šalis turi nekvestionuojamą teisę sudarinėti sandorius maksimaliai sau naudingomis sąlygomis, tačiau tai negali pažeisti kitų asmenų teisių bei teisėtų interesų, dėl to atsisakiusi sudaryti sutartį šalis turi atlyginti kitos šalies turėtus nuostolius [34].

Pažymėtina, kad ekonomiškai naudingesnio ar pelningesnio pasiūlymo gavimą kaip nepagrįstą priežastį pasitraukti iš toli pažengusių derybų pripažįsta daugelio kontinentinės teisės valstybių teismų praktika [29, p. 237–257]. Olandijos teismų pabrėžiama, kad derybų kontrahentas turi nuolat kontaktuoti su partneriu, informuoti ir įspėti apie bet kokias iškilusias arba numatomas galinčias iškilti kliūtis, kurios gali sutrukdyti sudaryti sandorį, tarp jų ir, išlaikant konfidencialumo reikalavimus, konkurentų lygia greta pateikiamus pelningesnius pasiūlymus [10, p. 165].

Viena vertus, tokia pozicija vertinama kaip ginanti sąžiningos derybų šalies teisėtus interesus, kai ji jau turi rimtą pagrindą tikėtis, kad sutartis tikrai bus sudaryta. Taip pat šiuo atveju pareiga elgtis sąžiningai ikisutartinių santykių šalis veikia preventyviai, kad asmenys derybose dalyvaudami motyvuotai ir nedarytų žalos kitų interesams [10, p. 241]. Tačiau, kita vertus, nurodymas, jog pelningesnis sandoris nėra pateisinama priežastis nutraukti toli pažengusias derybas, vertinamas kaip griežtas ir ekonominės sutarčių teisės teorijos atstovų nuomone, nepateisinamas: kiekvienas pir-

miausia siekia patenkinti savo ekonominius poreikius ir nori sudaryti sutartį sau maksimaliai naudingomis sąlygomis, todėl neprotinga atsisakyti pelningesnio pasiūlymo [15, p. 44]. Kaip ne kartą yra pabrėžęs garsus ekonomikos teisės mokyklos atstovas R. A. Posner, iš nė vieno profesionalo neturi būti reikalaujama derybose elgtis altruistiškai ar būti „geru berniuku“, turi būti suteikta teisė pasinaudoti įgytu pranašumu prieš konkurentą, o naudingo pasiūlymo atsisakymas vien dėl tokių moralinių kategorijų, kaip antai sąžiningumas, verslo požiūriu yra tiesiog nepateisinamas pralaimėjimas [25, p. 1358].

Vis dėlto tokiam požiūriui kontinentinės teisės doktrinoje dažnai prieštaraujama, nurodant, kad pasitraukimas iš toli pažengusių derybų dėl geresnio trečiosios šalies pasiūlymo yra labiau nei akivaizdus nesąžiningumo pavyzdys [17, p. 652]. Čia svarbu paminėti ir JAV teisės profesoriaus E. A. Farnsworth poziciją, kad protingumo, teisingumo principai ir šalių bendradarbiavimo pareiga reikalauja, kad, jei vykstant deryboms yra gaunamas naudingesnis pasiūlymas iš trečiosios šalies, apie tai turi būti pranešta kontrahentui, nes kitaip jis negali konkuruoti su naujai pateiktu pasiūlymu. Be to, nurodoma, kad jei derybos yra toli pažengusios ir šalis jas nutraukia dėl trečiosios šalies gauto pasiūlymo, net neinformavus pirmosios šalies ir nesuteikus jai galimybės konkuruoti su pateiktu pasiūlymu, pakeičiant ar papildant savo siūlymą, tai pirmoji šalis turi teisę reikauti nuostolių atlyginimo [12, p. 217].

Apibendrinant galima teigti, kad toli pažengusių derybų nutraukimas laikomas pažeidžiančiu pareigą elgtis sąžiningai ikisutartiniuose santykiuose, jeigu neįrodoma, kad šalis iš derybų proceso pasitraukė dėl pateisinamų priežasčių. Taip pat daryti-

na išvada, kad Lietuvos teismų praktikoje, siekiant užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą, sąžiningumo imperatyvas dominuoja prieš ekonominiu požiūriu pagrįstus argumentus, numatant, kad pelningesnio sandorio pasiūlymas pripažįstamas teisiškai nepakankama priežastimi nutraukti toli pažengusias derybas.

Išvados

1. Lietuvoje ir nagrinėtose kontinentinės teisės valstybėse sąžiningumo imperatyvas yra taikytinas derybų šalims įstatyminiu arba *extra legem* būdu. Nors bendrosios teisės sistemos šalyse sąžiningumo pareiga ikisutartiniuose santykiuose tradiciškai nepripažįstama, tačiau XX a. pab. šiose valstybėse sąžiningumas netiesiogiai pradėtas taikyti ir derybose dalyvaujantiems subjektams.
2. Remiantis sąžiningumo pareiga ikisutartiniuose santykiuose reikalaujama, kad šalys ne tik pradėtų, bet ir tęstų derybas turėdamos rimtus ketinimus sudaryti sutartį. Ar tikslas sudaryti sutartį yra ar jo nėra, turi būti vertinama pagal tarp šalių susiklosčiusių ikisutartinių santykių faktinių aplinkybių visumą. Jeigu derybų metu tikslas sudaryti sutartį išnyko, tai šalis bus pripažįstama sąžininga, jei nedelsdama praneš kitai šaliai apie sprendimą nutraukti derybas.
3. Bendrosios teisės sistemos šalyse, taikant apgaulės institutą nesąžiningoms ikisutartinių santykių šalims, netiesiogiai yra draudžiama piktnaudžiauti kitos šalies pasitikėjimu ir derėtis neturint rimtų ketinimų sudaryti sutartį.
4. Vertinant, ar derybos tarp šalių yra toli pažengusios, pagrindiniu vertinamu faktu turi būti šalių derybų procese pasiekti susitarimai dėl esminių būsimo sandorio

sąlygų bei sukurtas ikisutartinis pasitikėjimas. Su komercinėmis derybomis neatsiejama rizika lemia ikisutartinio pasitikėjimo vertinimą kaip „silpnesnį“ nei tas, kuris yra būdingas sutartiniams santykiams.

5. Toli pažengusių derybų nutraukimas pripažįstamas pažeidžiančiu pareigą elgtis sąžiningai ikisutartiniuose santykiuose,

jeigu šalis iš derybų proceso pasitraukė ne dėl objektyvių priežasčių. Lietuvos teismų praktikoje sąžiningumo imperatyvas dominuoja prieš ekonominiu požiūriu pagrįstus argumentus, numatant, kad pelningesnio sandorio pasiūlymas pripažįstamas teisiškai nepakankama priežastimi nutraukti toli pažengusias derybas.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1964, Nr. 19-138.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74.
3. *Code Civil de la République Française*. Paris: Éditions Dalloz, 2010, 9 éd.
4. *The Civil Code of the Netherlands*. Bedfordshire: Kluwer Law International, 2009.

Lex mercatoria

5. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2010-10-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>>.

Mokslinė literatūra

6. ATIYAH, P. S. *The Rise and Fall of Freedom of Contract*. Oxford: Clarendon Press, 1979.
7. BAUM, A. H., et al. *Formation of Contracts and Precontractual Liability*. Paris: International Chamber of Commerce, 1990.
8. BONELL, M. J. *An International Restatement of Contract Law. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. New York: Transnational Publishers Inc., 2005, 3 ed.
9. CARTWRIGHT, J. *Misrepresentation, Mistake and Non-disclosure*. London: Sweet and Maxwell, 2007.
10. CARTWRIGHT J., HESSELINK M., *Pre-contractual Liability in European Private Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
11. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
12. FARNSWORTH, E. A. *Precontractual Liability and Preliminary Agreements: Fair Dealing and Fai-*

led Negotiations. In *Columbia Law Review* [interaktyvus]. 1987, nr. 217 [žiūrėta 2010-02-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.international.westlaw.com>>.

13. GILIKER, P. *Pre-Contractual Liability in English and French Law*. Hague: Kluwer Law International, 2002.

14. GOSWAMI, R. The Principle of Good Faith in English Contract Law: *Walford v. Miles Revisited* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.indlaw.com/publicdata/articles/article214.pdf>>.

15. GROSSKOPF, O., BARAK, M. Regulating Contract Formation: Pre-contractual Reliance, Sunk Costs and Market Structure [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-05-10]. Prieiga per internetą: <http://www.law.northwestern.edu/news/fall05/TelAviv_Grosskopf.pdf>.

16. HARTKAMP, A. et al. *Towards a European Civil Code*. Nijmegen: Kluwer Law International, 2004.

17. KNAPP, Enforcing the Contract to Bargain [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.international.westlaw.com>>.

18. KOTTENHAGEN, R. J. P. Freedom of Contract to Forcing Parties into Agreement: the Consequences of Breaking Negotiations in Different Legal Systems. In *IUS Gentium* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.international.westlaw.com>>.

19. KUONEN, N. *La responsabilité précontractuelle*. Genève: Schulthess Medias Juridiques SA, 2007.

20. LAMBERTERIE, I., ROUHETTE, G., TAL-LON D. *Les principes du droit européen du contrat. L'exécution, l'inexécution et ses suites*. Paris: Sagim a Courty, 1997.

21. LANDO, O., BEALE, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000.

22. MIKELĖNAS, V. et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievo-lių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, I t.

23. MIKELĖNAS, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.

24. POSNER, E. A. *Economic Analysis of Contract Law after Three Decades: Success or Failure?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <http://www.law.uchicago.edu/Lawecon/WkngPprs_126-150/146.EAP.Contract%20Law.pdf>.

25. POSNER R. A. Let Us Never Blame a Contract Breaker. In *Michigan Law Review*, 2009, No 107.

26. POWERS, P. L. *Defining the Undefinable: Good Faith and the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/powers.html>>.

27. SCHWARTZ, A., SCOTT, R. E., Precontractual Liability and Preliminary Agreements. In *Harvard Law Review*, January 2007, Vol. 120, No 3.

28. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004*. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2004.

29. ZIMMERMANN, R., WHITTAKER, S. *Good Faith in European Contract Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Teismų praktika

30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofinia ir R. G. K.*, Nr. 3K-3-17/2006, kat. 35.6.1, 45.4 (S).

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“*, Nr. 3K-3-38/2005, kat. 42.5, 42.6, 52.3.

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 10 d. nutartis c. b. *L.B. v. Valstybės įmonė „Valstybės turto fondas“*, Nr. 3K-7-470/2006, kat. 42.1, 45.12.

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *V.Š. v. A.N., A.N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4, 45.1, 45.6(S).

34. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. sausio 30 d. nutartis c. b. *E. A. v. B. P.*, Nr. 2A-52/2007.

35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 22 d. nutartis c. b. *V.Š. v. A. N. ir A. N.*, Nr. 3K-3-483/2008, kat. 42.4; 44.5.1 (S).

36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. sausio 27 d. nutartis c. b. *A. J. ir kt. v. UAB „Laivyno inžinerijos centras“*, Nr. 3K-3-40/2009, kat. 42.4 (S).

37. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. kovo 10 d. nutartis c. b. *S. J. v. T. B. ir D. B.*, Nr. 2A-140/2009, kat. 42.4; 44.2.

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis c. b. *J. K. v. T. R.*, Nr. 3K-3-489/2009, kat. 42.4; 42.8; 35.5 (S).

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 17 d. nutartis c. b. *E. Č.Š. v. UAB „Pakruojos parketas“*, Nr. 3K-3-82/2010, kat. 42.4; 114.9.3.2 (S).

40. Olandijos Aukščiausias Teismas (Hoge Raad), 16 June 1995, NJ 1995, 705.

41. Olandijos Aukščiausiasis Teismas (Hoge Raad), 24 November 1995, NJ 1996, 162.

42. Olandijos Aukščiausiasis Teismas (Hoge Raad), 14 June 1996, NJ 1997, 481.

43. Olandijos Aukščiausiasis Teismas (Hoge Raad), 18 June 1982, NJ 1983, 723.

44. Cour de Cassation, Chambre Commerciale *Hydrotile machine*, 20 March 1972, Bull. civ. IV, 93.

45. Cour de Cassation, 3e Chambre commerciale *Monoprix*, 3 Octobre 1972, Bull. civ. III, 491.

46. Cour de Cassation, Chambre commercial *Alain Manoukian v. Stuck, Les Complices*, 26 Novembre 2003, Bull. civ. IV No 186.

47. Didžioji Britanija, Lordų Rūmai, 1993 m. sausio 23 d., *Walford and Others v. Miles and Another* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.international.westlaw.com>>.

THE IMPERATIVE OF GOOD FAITH IN PRE-CONTRACTUAL PHASE: CONTENT AND APPLICATION PROBLEMS

Agnė Jakaitė

S u m m a r y

The author examines the imperative of good faith as the concept determining the illegal actions during the pre-contractual phase in the content of Lithuanian civil law and different continental and common law legal systems.

In the continental legal system the good faith is applicable to the negotiating parties by the legislative or *extra legem* manner. The common law countries traditionally do not recognize the duty to act in good faith during the pre-contractual phase; however at the end of XX century these countries indirectly approached to the application of good faith to the negotiating parties.

The duty to act in good faith requires that the parties would start and continue negotiations only with the real intention to conclude the contract. Whether the intention to conclude the contract exists or not, or whether the intention after some time has ended should be determined by the assessment of all actual negotiation's factors. The application of misrepresentation in the practice of common law legal system

provides against the abuse of pre-contractual rights and requires entering into negotiations only with real intentions.

The content of pre-contractual good faith includes the requirement not to breach off the negotiations without the reasonable cause when the other party had already had a good reason to believe that the contract will be concluded. It is considered that the progress of negotiations is deeply advanced when the parties have agreed on all major conditions of the future transaction and the pre-contractual reliance exists. The breach of such negotiations is determined as justifiable if the reasons are objective. The parties have the right to maximize the benefits of a future transaction and to conclude the contract on the most advantageous conditions, but the Lithuanian case law states that, in order to ensure the stability of civil practice, the more profitable offer from the third party is not considered as a good reason to break off the negotiations when one of the parties has a reasonable background to believe that the contract will be concluded.

*Įteikta 2010 m. lapkričio 2 d.
Priimta publikuoti 2011 m. kovo 9 d.*